

Door de ogen van ouders en kind

Een essay van Klaas Mulder

Het congres *Jeugd in Onderzoek*¹ heeft in 2013 het thema “Door de ogen van ouders en kind” gekregen. Het is dus blijkbaar geen vanzelfsprekende zaak dat onderzoekers en beleidsmakers de ervaringen van ouders en kinderen als vertrekpunt nemen. Op de een of andere manier worden professionals opgezogen door de systeemwereld, zelfs als ze zelf niets liever willen dan de leefwereld als uitgangspunt nemen. In dit essay zal ik dat spanningsveld tussen *presentie* en *prestatie* aftasten, en kijken wat er zou kunnen gebeuren als het ons wel lukt om door de ogen van ouders en kinderen te kijken.

In oktober overleed mijn moeder. Het was voor haar ongetwijfeld een verlossing, want ze ervoer de laatste maanden in crisiscentrum en verpleeghuis als een hel en sprak alleen nog maar over haar verlangen naar het einde. Op de uitvaart, die daarom haast een feestelijk karakter had, speelden en zongen mijn zoons een prachtig lied. Eind goed, al goed. Tot ik twee weken later thuis kwam en mijn jongste zoon een zelfgemaakt liedje voor me speelde. Over zijn verdriet over het feit, dat het geplande bezoek aan oma niet doorging omdat ze net de dag daarvoor was ingeslapen.

Ik schaamde me. In de rationaliteit van het regelwerk en in de opluchting over mijn moeders ‘bevrijding’ had ik me niet gerealiseerd, dat het overlijden van zijn oma door de ogen van mijn kind ook een heel andere betekenis kon hebben. Een eerste confrontatie met de dood. Een lief mens dat er niet meer is. Ervaren dat je sommige dingen pas weet als het te laat is. Erkennen dat ook jouw tijd ooit voorbij is.

Het gekke is, dat ik het overlijden van een grootouder enkele jaren geleden nog gebruikt had in workshops over ‘vergeten jeugdproblemen’. Ik baseerde me o.a. op Jutta Chorus’ *Afri*², een fascinerende beschrijving van drie (groot)families in de Rotterdamse Afrikaanderbuurt en op Mirjam Pools *Alle dagen schuld*.³ In het eerste boek wordt geschetst hoe een Turkse jongen ontspoot na het overlijden van zijn opa. Geen van de geportretteerde hulpverleners had dit in de gaten. Opa sprak geen Nederlands en was daarom noch cliënt, noch erkend bondgenoot van het hulpverlenersgilde. En al had hij wel onze moerstaal gesproken, dan nog hadden hulpverleners zich liever met moeder onderhouden dan met zo’n onduidelijke verwante.

¹ Het congres 'Jeugd in Onderzoek' is een initiatief van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), ZonMw, het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, TNO, RIVM Gezond Leven en het Nederlands Jeugdinstituut en wordt georganiseerd door het Nederlands Jeugdinstituut. <http://www.jeugdinonderzoek.nl>

² Jutta Chorus, *Afri*, Leven in een migrantenwijk, Amsterdam 2010

³ Mirjam Pool, *Alle dagen schuld*, Amsterdam 2007

Gaten in het aanbod

In mijn twaalf jaar als adviseur wijkgericht sociaal beleid kwam ik steeds nieuwe lacunes op de jeugdagenda tegen. Op platforms waarom jongeren hun verhaal doen kwam ik de volgende zorgen en vragen tegen:

“Papa heeft een eigen zaak maar waarschijnlijk gaat hij failliet.”

“Ik heb de mails van mijn moeder aan haar geheime vriend gelezen.”

“Wij moeten verhuizen wegens sloop, maar in de nieuwe buurt ken ik niemand.”

“Ik ben de enigste uit mijn klas die naar de Havo gaat.”

“Ik voel me onzeker bij allochtone klasgenoten.”

“Ik mag van mijn vader niet mee naar schoolkamp.”

“Ik ga trouwen, maar mogen vrome moslims wel muzikanten laten optreden?”

“Al mijn oudere broers zijn werkloos, terwijl ze wel een diploma hebben.”

“Mijn moeder heeft twee baantjes en we hebben nog steeds geen geld.”

“Mijn zusje zal niet ouder dan 18 worden.”

Het zou kunnen dat ik niet goed gezocht hebt, maar ik heb sterk het gevoel dat dit van die kleine en grote levensvragen zijn waarover in de professionele arena weinig wordt gesproken. Natuurlijk kan in de individuele hulpverlening alles besproken worden, maar dan nog blijft het de vraag waarom *taalachterstand* hoog op de beleidsagenda staat maar een *gebrek aan vrienden* niet. Aan *schooluitval* worden miljoenen besteed, maar over de terechte angst van jongeren dat ze straks kunnen aanschuiven in de rijen van geschoolde werklozen (het *pakkenproletariaat*) zwijgen we angstvallig. Over *het voorkomen van schulden* kan je alles vinden, maar een handleiding *eerlijk rijk worden* is nog niet geschreven. En het gaat beslist niet altijd om onbetekenende vraagstukken: minstens 15% van de kinderen groeit op in een gezin met een chronisch ziek gezinslid⁴, en een verhuizing wordt door psychologen steevast tot de meest ingrijpende gebeurtenissen in een kinderleven gerekend.

Dit alles rechtvaardigt de vraag, wat er met jeugdprofessionals aan de hand is. Waarom wordt het ene vraagstuk een hype, en het andere niet? Wat zegt het over *ons* dat we met het ene vraagstuk aan de slag willen en met een grote boog om andere heenlopen?

Ik heb in mijn recente werk geprobeerd dit als een *kentheoretisch* vraagstuk te duiden: onderzoekers kunnen niet opereren zonder kader, en dat kader bepaalt wat ze wel zien, maar vooral ook wat ze niet zien. Mijn favoriete metafoor is de elektromagneet die op de vuilnisbelt wordt gebruikt om ijzerhoudend afval te vinden: wat je zoekt zal je vinden. Daarmee is niet gezegd dat de wereld maar is wat wij ervan maken: er is echt ijzer, en er is echt schooluitval of onverantwoordelijk leengedrag. Maar er is altijd de valkuil, dat we – door onze eigen zoekmethode – denken dat de hele wereld van ijzer is, of dat schooluitval echt het grootste probleem is.

In dit essay zal ik de kentheorie maar even vergeten en vooral stilstaan bij het spanningsveld tussen systeem- en leefwereld: omdat ook de organisatoren van dit congres daar zo duidelijk mee worstelen.

⁴ Janneke Hatzmann schat dat 14% van de kinderen chronisch ziek is. Ik heb daar zelf een veilige schatting van het aantal chronisch zieke ouders aan toegevoegd: Hatzmann, J. Consequences of care, parents of children with a chronic disease, Amsterdam 2009

De recentralisatie van de jeugdzorg

Niet zolang geleden mocht ik een zaal met Antwerpse studenten bijpraten over de worsteling van Nederlandse sociale professionals met de balans tussen systeem- en leefwereld. Veel meer dan onze zuiderburen hechten wij aan persoonlijke autonomie. Nederlandse ouders vinden het prachtig om een eigenwijs kind te hebben. Docenten genieten van kinderen die buiten de lijntjes durven te kleuren, of sterker nog, de kleurplaat omdraaien en op de achterzijde hun eigen creativiteit botvieren. En tegelijkertijd kennen we extreme regelzucht in de hele publieke sector, niet in de laatste plaats in de wereld van onderwijs en opvoeding. Cito-toets, urennorm, competentieprofielen, startkwalificaties, certificering: weten wordt bij ons gemeten.

Telkens als we proberen de leefwereld als vertrekpunt te nemen schijnen we er een systeem van te moeten maken. De brede school (it takes a village to raise a child) kreeg een Verlengd Dagarrangement, de maatschappelijke stage werd Verplicht, het wijkgericht werken werd geformaliseerd in Vogelaar- en 40-pluswijken, de ouders in de Utrechtse Ouderparticipatiecreches moeten terug naar school: Nederland werd de kampioen van het vrij-moetigers-beleid, waarin alle goede wil van burgers wordt gesmoord in protocollen, subsidieregelingen en convenanten.

Elke inspanning om de vragen en mogelijkheden van burgers centraal te stellen lijkt vast te moeten lopen in het spoorboekje van de publieke zaak. In de voorbereiding van de WMO droomden we allemaal van vitale gemeenschappen van mensen die samen de schouders zouden zetten onder de samenleving; maar in no time ging het over verstrekkingen, aanbestedingen en keurmerken. De inschatting dat hulpverleners beter gebruik zouden kunnen maken van de eigen kracht van systemen rondom de cliënt evolueerde binnen enkele jaren tot een systeem in hoofdletters: Eigen Kracht Centrales. Culminerend in een Amsterdams verbod op professionele jeugdzorg als er niet eerst een strak geformatteerde bijeenkomst met familie en burens heeft plaatsgevonden.

Dezelfde tragiek zou ons kunnen overkomen als de jeugdzorg wordt 'gedecentraliseerd'. Dat woord zou ons al alert moeten maken: het geeft wel aan dat de jeugdzorg ergens van weg gaat (de-centraal), maar verbloemt dat het juist om een beweging ergens naartoe zou moeten gaan. Eigenlijk zouden we het over *re-centralisatie* moeten hebben, omdat we het kind en zijn ouders weer het middelpunt van alle jeugdinterventies willen laten zijn: preventief en curatief, professioneel en informeel, vormend en bevrijdend, onder schooltijd en daarbuiten.

Een congres over jeugdonderzoek

Op 11 maart is een brede waaier aan betrokkenen bijeen om te praten over manieren om kind en ouders centraal te laten staan in onderzoek. Dat blijkt nog niet zo eenvoudig. De webtekst over het thema van de conferentie begint met de juiste titel ("*door de ogen van ouders en kind*") maar verliest zich al in de eerste zin in de beschrijving van de bestuurlijke opgaven: transformatie, decentralisatie, bezuiniging. Niet de ogen van het kind, maar de angstige blik van professionals en bestuurders die nieuwe taken krijgen – en nog erger, oude taken kwijtraken – lijkt het debat over de toekomst van jeugdwerk en jeugdzorg te bepalen.

Tekenend is het gebruik van woorden als ‘moeten’ zonder dat daar een probleemeigenaar bij wordt benoemd: ‘we’ moeten, ‘er is’ behoefte aan.

Dit (de decentralisatie) *moet* er onder andere voor zorgen dat de druk op de gespecialiseerde zorg afneemt en de versnippering van het stelsel teruggedrongen wordt. Tegelijkertijd is het onderwijs vanaf 2014 *verplicht* om leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, een passende plek te bieden.

Er is behoefte aan een inhoudelijke vernieuwing van het stelsel (transformatie) om de transitie van de jeugdzorg tot een succes te maken. *Er moet* meer aandacht komen voor het gewone opgroeien en opvoeden en de manier waarop professionals opvoeders en kinderen daarbij kunnen ondersteunen. In plaats van onnodig problematiseren en etiketteren *moet* gewerkt worden aan het herstel van het gewone leven, het versterken van de gewone ontwikkeling en opvoeding van jongeren in de eigen leefomgeving, aan talentontwikkeling, het betrekken van de school als vind- en werkplaats, de bevordering van de eigen kracht en autonomie van kinderen en hun ouders en het inschakelen van sociale netwerken.

Waar onze intenties ongetwijfeld goed zijn (het herstel van het gewone leven, aansluiten bij) kan de lezer niet anders dan concluderen dat we het nogal druk hebben met *onze* intenties: de bedoelingen van een beleidsgemeenschap, die zo verward is in de eigen systeemlogica dat een nieuw heilig moeten nodig is om de weg naar de basis terug te vinden.

Ik en jij

Waar drie, dertig of driehonderd professionals bij elkaar komen ontstaat snel een wij-gevoel. De keerzijde daarvan is, dat de *vragers* van zorg, onderwijs en opvang in het beste geval ‘derde persoon meervoud zijn’: *zij*, de ouders, en *zij*, de kinderen.

De bereidheid om door de ogen van ouders en kind te kijken zou ons moeten aansporen, de eerste persoon enkelvoud te reserveren voor het kind, voor mama of voor papa. Het is een mooie oefening in bescheidenheid. Pak eens een beleidsnota en herschrijf hem vanuit het kind of een ouder. De zinnen in het kader hierboven veranderen dan in:

- ik zou liever in mijn gewone omgeving geholpen worden dan dat ik naar een specialist moet
- ik hoop dat ik op school een plek krijg die bij me past
- ik wil als moeder voor vol aangezien worden door professionals
- ik wil dat school me helpt om mijn weg te vinden in de samenleving.

Pedagogen zijn de *jij* in het verhaal van kinderen en ouders, en soms misschien zelfs de *zij*. Voor kinderen maakt het niet zoveel uit of ‘zij in Den Haag’, ‘zij op het provinciehuis’ of ‘zij op het stadhuis’ de touwtjes – en de euro’s – in handen hebben. Zolang *zij* beslissen, ben *ik* het haasje.

Professionals zouden zichzelf een grote dienst bewijzen door over zichzelf als ‘jij’ te schrijven. Jij bent beschikbaar voor de hulp bij kleine vragen, zodat die niet uitgroeien tot grote problemen. Jij maakt van de school een thuis voor elk kind. Jij verdiept je in wat er thuis allemaal goed gaat (en dat is veel meer dan je denkt), en jij zorgt dat je de samenleving zo goed kent dat je kinderen ook echt de weg naar succes kan wijzen. En zelfs bestuurders zouden de legitimering voor de decentralisatie het beste kunnen verwoorden door zichzelf als de ‘jij voor het kind’ te beschouwen: als ‘ik, een kind’ op tijd geholpen wil

worden, dan moet jij, de wethouder, manieren vinden om preventief jeugdbeleid zo te organiseren dat kwaad niet erger wordt.

Het web van professionaliteit

Als opleider van jonge pedagogen en social workers merk ik, hoeveel aanleg de jonge mensen die onze opleidingen kiezen hebben voor die rol als 'jij voor het kind'. Zeker in stages en groepsopdrachten blijkt het empathisch vermogen groot te zijn. Maar zodra ze de wereld van woorden en geschriften moeten betreden vindt een kanteling plaats. Dan gaan ze spreken over 'doel-groepen', wat in de regel niet veel anders betekent dan *groepen waar professionals een doel mee hebben*.

Ook de professionals die ik tegen kom in mijn rol van adviseur of nascholingsdocent hebben het hart op de goede plaats zitten, en het klopt nog altijd voor kinderen en ouders die aan hun zorgen zijn toevertrouwd. Ook deze werkende professionals voelen zich gefrustreerd door de spagaat van 'er zijn voor je cliënt' en 'resultaat boeken voor de subsidiegever'. De worsteling van werken *tussen presentie en prestatie* gaat ze niet in hun koude kleren zitten. Dat er in de samenleving dan ook nog eens hardnekkige clichés bestaan over softe jongerenwerkers of bureaucratische gezinsvoogden helpt niet echt mee.

We mogen veilig aannemen, dat onder de bezoekers van een congres over jeugdzorg nauwelijks mensen aanwezig zijn die vooral gedreven worden door plat eigenbelang. Natuurlijk, we willen allemaal onze baan behouden en streven naar het voortbestaan van de organisatie waar we werken, maar dat neemt niet weg dat onze drive om iets te betekenen voor kinderen of ouders enorm is. Ook onderzoekers van jeugdzorg en jeugdbeleid worden gedreven door de wens, kennis te ontsluiten waarmee een zo effectief mogelijke inzet van zo effectief mogelijke interventies mogelijk wordt. Zelfs de meest radicale bezuinigers zoeken oplossingen die *snijden zonder lijden* mogelijk maken.

Beginnen bij de wereld van kind en ouders zou *de* manier moeten zijn om de inzet van onze professionele arbeid beter te richten. Doen wat nodig is en wat werkt, in aansluiting op wat kinderen, ouders en hun sociale omgeving samen te bieden hebben, daar gaat het om. Elke professional realiseert zich, dat je problemen in deze volgorde zou moeten aanpakken:

1. Weten wat de opgave is (= wat kinderen en ouders nodig hebben)
2. Weten welke middelen ingezet kunnen worden
3. De juiste uitvoerder kiezen en deze goed aansturen

En toch doen we het in grote transities meestal precies andersom: we beginnen aan het eind, bij de poppetjes. Rijk of provincie, provincie of gemeente, zorgkantoor of overheid, gevestigde instellingen of nieuwe spelers, professionals of burgers: de vraag *wie* de klus moet gaan klaren lijkt belangrijker dan de vraag, wat de klus precies inhoudt.

Donor based solutions

Wie begint bij de uitvoerder loopt snel in de valkuil van de donor based hulp: de hulp geven die jij te bieden hebt, ongeacht of daar vraag naar is. Aanbieders hebben altijd een neiging tot zelfprojectie:

Cruyff vindt dat buurten voetbalvelden nodig hebben, Krajicek doet in tennisbanen. De culturele elite van Amsterdam zorgt dat ook de kinderen in de Bijlmer cello leren spelen. Hooggeschoolde professionals strijden tegen onderwijsachterstanden en de Rotterdamse havenbaronnen zorgen dat scholieren voortaan *havenles* krijgen.

Ook – vooral? - in *teams* van professionals speelt dit probleem. Als je begint met het formeren van een team (een sociaal wijkteam of een netwerk jeugdhulpverlening) voordat je in beeld hebt van de opgaven, dan is de kans heel groot dat zo'n team zich vooral gaat richten op problemen waar de vertegenwoordigde aanbieders een aanbod bij hebben. Dan willen we graag aan de slag met obesitas, want gezondheidsvoorlichters, sportclubs en beleidsmakers hebben de remedies al op de plank liggen; en lopen we een beetje schuw om echtscheidingen heen, want ja, welke maatschappelijke organisaties zijn daar nu op aanspreekbaar? Het voorbeeld is niet willekeurig gekozen. De gemeente Breda is onlangs helemaal gestopt met aanbodfinanciering en begonnen met de analyse van 'het meest nijpende probleem voor ouders en kinderen'; daar kwam de echtscheiding met stip bovenaan de lijst. En laat dat nu net een onderwerp zijn waar tot nu toe nauwelijks aanbod op was ontwikkeld ...

In een artikel voor Sociale vraagstukken⁵ heb ik de congresagenda voor het najaar van 2012 tegen het licht gehouden. Zo'n 80% van die agenda is gewijd aan organisatie- en sturingsvraagstukken. Zelfs een thema als *burgerkracht* valt in die categorie. Want voorstanders van de inzet van burgers in het zelfbeheer van buurthuizen of in de aanpak van huiselijk geweld lijken ervan uit te gaan, dat als *de goede mensen het doen* (de burger als aanbieder) er vanzelf *de goede dingen gedaan worden*. Ook een belangrijk deel van Nederlandse onderzoeksagenda is gericht op sturingsvraagstukken. Verschillende Hogescholen doen onderzoek naar samenwerking en regie in de jeugdzorg. Publicaties van bestuurskundigen (bij voorbeeld De Rotonde van Hamed) krijgen veel aandacht in het professionele debat. Zelfs de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling brengt regelmatig adviezen uit waarin de *bestuurlijke* thematiek de *agogische* vraagstukken naar de marge verbant.

Naast de *aanbiederslogica* is ook de *aanbodslogica* sterk aanwezig in het sociale debat. Er was eens een wethouder die een buurthuis wilde bouwen op de plaats van een volkstuinencomplex *want het werd tijd om te zorgen dat mensen een zinvolle dagbesteding hadden*. De projectencarrousel staat vol circuspaarden waarvan de achterliggende vraag niet direct duidelijk is. Worden in het A'foortse Soesterkwartier kinderoopera's gemaakt omdat de wijk erom schreeuwde, of zagen makers van community art het gat in de (subsidie)markt? Moest de SS Rotterdam er komen omdat het de enige manier was om jongeren een stageplaats te bieden, of was het schip beschikbaar en *mochten we die kans niet laten schieten?*⁶

Ook de onderzoeksgemeenschap vindt graag houvast in de beschrijving van interventies en methodes. Interventie-onderzoek is razend belangrijk, maar het risico van *jumping from solutions* is groot. Alleen als je weet waartoe een middel een middel is, kan je het werkelijk beoordelen op zijn effectiviteit. Bij het ontbreken van zo'n toetskader rest onderzoekers vaak niets anders dan het beschrijven van praktijken. En als het aan financiers van onderzoek ligt, zijn dat bij voorkeur *best practices*.

⁵ www.socialevraagstukken.nl: Hoe koud is het daarbuiten. Mulder 2012

⁶ Onderzoek naar de besluitvorming over dit schip lag ten grondslag aan mijn Handboek voor Waarzeggers, over kennis en besluitvorming in de volkshuisvesting, Nestas 2010

Op zich is dat zinvol en waardevol werk, want beleidsmakers mogen graag de successen van elders kopiëren, en dan kan je maar beter zeker weten of er inderdaad sprake is van succes. Maar het is daarbij voor onderzoekers niet eenvoudig om objectief te blijven. Falsificatie – een grondbeginsel van de wetenschappelijke methode – valt niet mee in een omgeving waarin iedereen droomt van bevestiging.⁷ En het onderzoek van experimenten en best practices is per definitie vaak *n=1-onderzoek*: er wordt één praktijk beschreven. Maar die is uitgevoerd in zo'n complexe omgeving dat de pretentie van (her)haalbaarheid in een andere context eigenlijk nooit goed hard te maken is.

Door de mond van kind en ouders

Jeugdwerk en jeugdonderzoek doe je niet voor jezelf, maar om een bijdrage te leveren aan het oplossen van de vraagstukken van kinderen en ouders. Het is daarom goed, dat de organisatoren van dit congres alle betrokkenen uitnodigen om samen stil te staan bij die ene essentiële vraag: wat zien kinderen en ouders als ze naar de wereld kijken? We zullen daar zo een voorzichtig antwoord op proberen te formuleren, maar eerst moeten we nog één tussenstop maken. Ik sta niet alleen in mijn kritiek op de aanbieders- en aanbod logica. Er zijn moedige pogingen ondernomen om het kind en zijn/haar ouders wel als vertrekpunt van beleid te nemen. Je moet er soms wel even naar zoeken, maar er zijn goede voorbeelden. In *Kwaliteitsstandaarden Jeugdzorg Q4C* worden de kwaliteitsstandaarden beschreven die jeugdigen die niet thuis kunnen wonen stellen aan de zorg die zij ontvangen. De flaptekst spreekt in dat verband van *een uitzonderlijk boek* omdat het geheel op gesprekken met de doelgroep is gebaseerd. Gelukkig is het ook weer niet zo uniek, want ook veel promotieonderzoek is gebaseerd op interviews met kinderen en ouders.

Toch is het de vraag of het *interview* wel de beste manier is om te weten wat mensen vinden en nodig hebben. Veel woningmarktonderzoekers erkennen dat de voorspellende waarde van woonwensenonderzoek zeer beperkt is. Mensen zijn gewoon niet zo goed in staat om *te zeggen wat ze denken dat ze willen*. De discrepantie tussen gearticuleerde wensen en vertoond gedrag is groot. In heel wat Nederlandse wijken staat ergens een halfpipe te verpieteren die er kwam als resultaat van een *interactief proces* met jongeren. Daar komt nog bij, dat elke onderzoeksvorm – mondeling, telefonisch, schriftelijk of via internet – een *kwalitatieve non-respons* heeft: analfabeten doen niet mee aan de schriftelijke enquête en mensen zonder vertrouwen in instanties gooien de hoorn erop. Een respons van 40% is voor onderzoekers heel behoorlijk, maar de kans is groot dat alleen de mondige minderheid eraan heeft meegedaan.

Eigenlijk weet elke onderzoeker dat wel, net als elke opdrachtgever van onderzoek. Maar het is een ongemakkelijke waarheid waar we graag van abstraheren, omdat het alternatief ons nog minder aanspreekt: *niet* uitgaan van de uitgesproken vraag van de cliënt. Vraaggestuurd beleid – één van de bakens van Welzijn Nieuwe Stijl – dwingt ons vragen te stellen. Maar de kans is groot dat we vooral de mondige minderheid aan het woord laten.

⁷ Ook bij het schrijven van dit essay kreeg ik het verzoek mee om dat positief in te steken. Ik ben inderdaad zeer positief over de intenties van professionals en bestuurders. Maar laten we samen kritisch zijn over de mechanismen waarmee wij gevangen raken in een systeemwereld die we zelf niet willen. En laten we NOOIT voorschrijven dat wetenschappers met een positief verhaal komen, want dan houdt het op wetenschap te zijn!

Maar zelfs als mensen al in staat zouden zijn precies onder woorden te brengen wat ze dwars zit, dan nog is het niet zeker dat de mensen met de grootste problemen ook het gemakkelijkst de telefoon pakken. Veel moeders vrezen dat het uitspreken van onzekerheid over de opvoeding er gemakkelijk toe leidt dat hun kinderen op gevaarlijke lijstjes (bijv. uithuisplaatsing) komen te staan, en helaas is er net teveel casuïstiek die ze daar gelijk in geeft. Ook als ze zelf niet de veroorzaker zijn van de blauwe plekken op de armen van hun kind is het niet zo gemakkelijk om ze ter sprake te brengen bij de huisarts. Opvoedprogramma's op tv leggen steevast bloot dat kinderen vaak lastig zijn omdat de ouders teveel ruzie maken, drinken of depressief zijn. Dus praten over de problemen van je kind betekent dat je jezelf op de snijtafel moet leggen bij professionals die in de regel meer scholing, meer maatschappelijk succes en meer macht hebben dan jij.

Het is dus zeer de vraag, in hoeverre vraaggestuurd jeugdbeleid en onderzoek middels interviews en focusgroepen alle belangrijke beleidsopgaven kunnen verhelderen. Op zijn minst zou het aangevuld moeten worden met adequate analyses van werkelijk vertoond gedrag en moeten worden afgezet tegen informatie die uit statistisch en/of longitudinaal onderzoek is verkregen. Goed meervoudig onderzoek zal daarbij wel eens tegenstrijdige uitkomsten opleveren, maar juist als er geen gemakkelijke antwoorden zijn komen er kansen om de diepte in te gaan.

Door de ogen van het kind

De organisatoren van dit congres confronteren ons met de grootste uitdaging voor het jeugdbeleid: kijken door de ogen van kind en ouders. Niet wat het kind *zegt*, maar wat het *ziet* zou leidend moeten zijn in het jeugdbeleid.

Het zou misplaatst zijn om in dit essay stellige uitspraken te doen over de wijze, waarop ouders en kinderen de wereld zien. Ik kan wel een aantal zoekrichtingen formuleren voor jeugdonderzoekers. Ik doe dat zonder ze te prioriteren: ik weet werkelijk niet wat in de ogen van kinderen de grootste bedreigingen, de mooiste vergezichten of de meest geliefde bondgenoten zijn. Maar we kunnen wel een aantal hoofdvragen benoemen waarover professionals met elkaar en met kinderen en ouders zouden kunnen doorspreken.

Allereerst is het van belang te erkennen, dat mensen meer naar buiten kijken dan in de spiegel. Het is zeer de vraag of de enorme nadruk op reflectie en introspectie in hulpverlening, onderwijs en onderzoek recht doet aan het feit, dat mensen hun ogen vooral nodig hebben om de wereld om hun heen te snappen.

Als we willen kijken door de ogen van het kind moeten we ons afvragen welke wereld die ogen te zien krijgen. Ik ben nog nooit Nederlandse professionals tegengekomen die de moeite hebben genomen te kijken welke wereld de buitenlandse tv-zenders via de schotelantenne binnenbrengen in de woningen van migrantengezinnen. Turkse studenten vertelden me, dat die wereld veel minder 'achterlijk' is dan velen denken: er zijn programma's in de sfeer van dr. Phil of Oprah Winfrey waarin zeer open gesproken wordt over alle aspecten van het moderne leven. Enkele jaren geleden was er veel ophef over de houding van Marokkaanse scholieren bij lessen over de Tweede Wereldoorlog, maar geen enkele docent leek zich te realiseren dat deze jongeren dagelijks via de televisie werden geconfronteerd met de grote

aantallen slachtoffers in het Palestijnse conflict. Dat is misschien geen rechtvaardiging voor hun gedrag, maar het zou de onderwijsgemeenschap sieren als 'het Midden-Oosten' toch eens een plaats zou krijgen in de verplichte leerstof in Havo en VWO. Dat is nu namelijk niet het geval.

Kijken door de ogen van het kind betekent, willen zien wat kinderen zien. Hoe zien leerlingen hun docent? Is dat misschien een meneer of mevrouw die gemakkelijk praten heeft, met een goed stel hersenen en een goed betaalde baan en met een bijna ongelimiteerde macht over de schoolloopbaan van kinderen? Hoe verhoudt de boodschap van de school zich tot de ervaringen die jongeren buiten school opdoen? Waarom zou je een startkwalificatie halen als je goed geschoolde broer werkloos op de bank zit terwijl de matties buiten gemakkelijk geld verdienen met hosselen of met hard werken? Gaan de goede baantjes uiteindelijk niet naar de jongens en meisjes met de goede connecties en de goede looks? Wat lijkt je te moeten kunnen terwijl je het op school niet leert? Zelfs als de school gelijk zou hebben met de boodschap dat een diploma een noodzakelijke en voldoende voorwaarde voor maatschappelijk succes is, moeten opvoeders zich realiseren dat de ogen van kinderen en jongeren heel veel beelden ontvangen van mensen die het tegendeel bewijzen: rijk zonder school of mislukt met een diploma. Hebben onderzoekers daar een beeld van?

Hoe moeilijk het ook is om werkelijk door de ogen van kinderen te kijken, één ding staat vast: ze kijken vooral naar relaties tussen mensen. Hoe gaat papa met mama om – en met die nieuwe mama? Wie zijn de populaire kinderen in de klas, en wie vallen buiten de boot? Het was de opvallende uitkomst van een onderzoek onder VMBO-scholieren naar de vraag, wat ze nu het moeilijkste vonden aan de overstap van basisschool naar 'de middelbare': *hoe je jezelf kan blijven en er toch bij kan horen!* Die vraag wordt extra pregnant als arbeiderskinderen hoger onderwijs kunnen volgen en middenklasse kinderen naar het VMBO gaan. Onderzoekers zouden daar veel aandacht aan mogen besteden: hoe zien leerlingen hun klasgenoten? Wie zullen het gaan maken, en wie niet?

Ook de ogen van ouders zijn niet zozeer op hun zelf gericht, en zelfs niet primair op hun kind (dat voorrecht heeft alleen de pedagogische professional), maar ze zien hun kind in de context van sociale verbanden, de arbeidsmarkt, de maatschappij. Niets doet me meer plezier dan het pianospel van mijn zoon, maar als ik naar hem kijk hoop ik vooral dat anderen in hem zullen zien wat ik zie en hem de kans zullen geven om onderdeel te worden van de samenleving. Als ouders naar de wereld kijken, is het om te zoeken naar een plekje waar hun kind gelukkig kan worden.

Jeugdonderzoek zou daarom vooral onderzoek van de wereld van kinderen moeten zijn. De wereld waarin ze opgroeien, de wereld die ze kansen biedt en ontnemt, de wereld waar ze straks succes willen hebben. Het gaat over waarden, angsten, voorbeelden. Jeugdonderzoekers moeten een beeld hebben van de drempels waar kinderen overheen moeten. Ze moeten een beeld hebben van de eisen die werkgevers aan jongeren stellen. Jeugdonderzoek moet professionals helpen, voor en met kinderen en ouders het pad te vinden naar succes. Ze moeten weten wat nodig is *om erbij te mogen horen*; want dat is waar kinderen en ouders zelf – met bange ogen - naar op zoek zijn.

Scholen voor succes

In het Bredase jeugdbeleid (Jong@Breda)⁸ is de vraag wat jongeren nodig hebben om succesvol te worden leidend. Succes wordt breed gedefinieerd: aan de slag kunnen als iemands vriend of buur, als de vader of moeder van kinderen, als ondernemer en als vakman. Breda noemt dat de vijf schappen: burgerschap, vriendschap, ouderschap, vakmanschap en ondernemerschap. Dat geeft een heel mooi kader voor interventie-onderzoek: die maatschappelijke stage, helpt die jongeren nu om een 'betere buur' te worden? Die verlengde schooldag, wordt daar effectief aan vakmanschap gewerkt? En dat jongerenwerk, spreekt dat jongeren aan op hun ondernemerschap?

Breda gebruikt de metafoor van de *vacature* om aan te geven waar alle middelen in het jeugdbeleid toe zouden moeten dienen: dat elke jongvolwassene een plek gegund wordt in de schappen van het leven. Het sterke van de metafoor is, dat er bij een vacature altijd sprake is van *anderen* die bepalen of je 'erbij hoort'. Dat vinden kritische pedagogen misschien niet zo prettig (Maslows ideaal van *zelfactualisatie* is nog springlevend in het jongerenwerk, en ook Rousseaus geloof dat elk kind een *goede wilde* is waar de beschaving alleen maar schade aan kan berokkenen is nog sterk), maar het doet wel recht aan de harde realiteit: je krijgt pas een meisje als ze jou ziet zitten.

Jeugdonderzoek is daarom nooit alleen maar onderzoek naar de jeugd, maar moet ook zicht geven op de vragen die de samenleving aan jongeren stelt. Wat moet je kunnen om 'iemands vriend' te mogen zijn? Hoe ingewikkeld is reizen met openbaar vervoer? Als er een vacature is, en tien sollicitanten, wie maakt dan de beste kans? Wat maakt Engels zo moeilijk? Moet je echt kunnen rekenen als je heftruckchauffeur wilt worden? Waarom vinden Polen werk, terwijl tweede generatie allochtonen worden afgewezen op hun kennis van de taal? Al dat onderzoek samen moet zichtbaar maken wat er nodig is voor een gelukkig leven.

Als we iets meer beeld hebben van het gewenste *resultaat van opgroeien* kunnen we gaan inzoomen op de drempels en valkuilen waardoor dit resultaat niet vanzelf bereikt wordt. Opgroeien is een Odyssee langs verleidelijke Sirenen (games, drank, drugs), eenogige reuzen⁹ en rotsen en draaikolken. Ook daar is het goed om zoveel mogelijk door de ogen van kinderen en ouders te kijken. Ik noemde eerder het overlijden van een grootouder, een gedwongen verhuizing, werkloosheid. En niet te vergeten echtscheiding, waardoor kinderen letterlijk moeten laveren tussen de Scylla en Charybdis die ooit hun liefhebbende ouders waren.

Het gewone leven

In de eerste alinea's van dit essay citeerde ik de opgaven voor het jeugdbeleid en jeugdonderzoek zoals die door de organisatoren van het congres zijn samengevat. Aansluiten bij het gewone leven, gebruik maken van eigen kracht, de school benutten als vind- en werkplaats. Als we die doelen formuleren met het kind als eerste persoon, werd het: ze helpen me in mijn gewone omgeving en ze vinden een geschikte school voor mij. Dat is niet verkeerd, maar het is niet genoeg. Want te vaak is die gewone

⁸ Gebaseerd op een advies dat ik in 2011 in opdracht van Laagland'advies uitbracht

⁹ Onderwijskundigen kennen misschien nog het Vakcyclopenaxioma, de overtuiging dat een goede docent vooral heel goed moet zijn in één ding, nl. de inhoud van zijn vak

omgeving ook een plek van dreiging, van gemengde signalen en van materiële zorgen. En te vaak kan ook de meest geschikte school kinderen niet voorbereiden op alle 'vacatures van het leven', incl. vriendschap en ondernemerschap.

Als we de jeugdzorg werkelijk willen recentraliseren – dus: willen vertrekken vanuit wat kinderen zien en nodig hebben – moeten we durven kijken door de ogen van het kind. Maar dat wil vooral zeggen: durven erkennen dat het kind kijkt naar de wereld om hem heen, met al zijn onzekerheden, inconsequenties, bedreigingen, zijpaden en dwarsverbanden. Een wereld waarin er goed uitzien soms meer deuren opent dan goed kunnen leren. Waar niet alles wat je op school leert je verder helpt, en waar je vaak goed geholpen wordt door dingen die je niet op school leert.

Juist op dat punt zou de decentralisatie kansen moeten bieden. Lokaal jeugdbeleid zou kunnen betekenen, dat gemeenten veel meer zicht krijgen op lokale leveranciers van scholing en opvoedondersteuning. Kinderen leren ongelooflijk veel van een bijbaantje, van sporten of dansen bij een vereniging of club. Er is geen ministerie voor showballet of popmuziek, maar gemeenten zouden wel zicht kunnen hebben op al die plekken waar jongeren zich voorbereiden op talentenjachten. Ook het uitgaansleven kan een leerschool voor het leven zijn.

En ook de meeste ouders verdienen het om weer als medeproducent van het succes van kinderen gezien te worden. Maar dan moeten hulpverleners en bestuurders ook het succes van die ouders willen zien en benoemen. Ook als dat succes in de ogen van de hooggeschoolde elite maar beperkt is: een baan als metselaar of kapper, een trouwe mantelzorger, een liefdevolle moeder, lekker kunnen koken, twee talen spreken. Het is prima als brede scholen *kinderen laten kennismaken met wat ze van huis uit niet meekrijgen*, zolang de boodschap maar niet is dat de ouders hun kinderen eigenlijk niets te bieden hebben. Want dat is in de meeste gevallen beslist niet waar.

Ten slotte moeten we ons ook realiseren, dat de ogen van kinderen en ouders ook kijken naar hulpverleners en beleidsmakers. Als hier vandaag kinderen rondliepen, welk beeld zouden ze van ons hebben?

Klaas Mulder

Klaas Mulder is docent aan Hogeschool Utrecht, Instituut voor Social Work en zelfstandig adviseur bij Kijk op Kansen. Reacties kunnen naar klaas.mulder@hu.nl Meer publicaties zijn te vinden op www.kijkopkansen.nl

Mulder schreef dit essay op persoonlijke titel.